

УДК 338.2:553.04(477)

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ГЕОЛОГОРОЗВІДУВАЛЬНИХ РОБІТ В УКРАЇНІ

Андрієвський І. Д., канд. екон. наук, старший науковий співробітник, andrievsky_i@ukr.net, Величко Т. В., науковий співробітник, tvell136@ukr.net (УкрДГПІ, м. Київ, Україна)

Викладено результати аналізу щодо потреб промисловості України в продукції мінерально-сировинного комплексу та машинобудування. Приведена динаміка фінансування геологорозвідувальних робіт за рахунок державного бюджету. Розроблені пропозиції щодо поліпшення ситуації з фінансування геологорозвідувальних робіт.

PROBLEMS OF FINANCING OF MINERAL PROSPECTING IN UKRAINE

Andrievsky I. D., Candidate of Economics, the senior research worker, andrievsky_i@ukr.net, Velichko T. V., the research worker, tvell136@ukr.net (UkrSGRI, Kyiv, Ukraine)

Results of the analysis of needs of the industry of Ukraine in production of a mineral commodity complex and engineering industry are represented. Dynamics of financing of mineral prospecting is resulted from the state budget. Offers on improvement of a situation with financing prospecting works are developed.

Мінерально-сировинний комплекс продовжує займати провідне місце в економіці країни. Майже дві третини своїх потреб в мінеральній сировині та продуктах її переробки Україна забезпечує за рахунок продукції власного виробництва, причому частка власної продукції з року в рік наростає, і лише понад третину за рахунок імпорту (табл. 1).

Таблиця 1. Потреба України в продукції мінерально-сировинного комплексу

Роки	Виробництво в Україні, млн грн	Експорт з України, млн грн	Імпорт в Україну, млн грн	Потреба, млн грн	Імпорт до потреби, %	Використання власної продукції, %
2000	110727,1	48849,3	40162,0	102039,8	39,4	60,6
2001	122288,9	49025,0	41632,8	114896,7	36,2	63,8
2002	134106,3	51883,1	43078,0	125301,2	34,4	65,6
2003	167109,6	71212,2	53129,7	149027,1	35,7	64,3
2004	249270,9	100631,5	69184,4	217823,8	31,8	68,2
2005	290977,6	106735,6	76014,5	260256,5	29,2	70,8
2006	339313,3	117763,6	91623,4	313173,1	29,3	70,7
2007	450324,4	140334,3	118129,5	428119,6	27,6	72,4

Починаючи з середини 70-х років ХХ століття розпочався спад видобутку більшості видів корисних копалин, а після 1990 р. значне його падіння. Тільки з середини 90-х років ХХ століття стабілізувався видобуток, а по деяких з них простежується зростання обсягів видобування.

Велике скупчення корисних копалин на території України призводило й призводить до високих темпів експлуатації надр, території та надмірних техногенних навантажень. За розрахунками, проведеними на початку 70-х років (у роки найінтенсивнішої експлуатації надр України) з виробництва товарної продукції, перевезення вантажів, густоти залізничних і шосейних шляхів, кількості промислового персоналу і міського населення та деяких інших показників на одиницю території та одну людину, то в Дніпропетровській і Донецькій

областях ці показники були більшими в 10–11 разів порівняно з Москвою та Московською областю, яка була прийнята за одиницю, Луганській і Харківській – у 8–9 разів, Свердловській області – в 5 разів, Ленінграді і Ленінградській області – 1,5 раза. У той час Україна видобувала 36 % союзного обсягу кам'яного вугілля, 54 % – товарної залізної руди, 100 % – титанової та марганцевої руди.

Економіка сучасної України носить яскраво виявлений експортний характер. Проблематичність такої ситуації, не дивлячись на позитивні сторони, є в низькій динаміці модернізації виробничої інфраструктури, значному скороченні потужностей військово-промислового комплексу, дискримінації на найбільш конкурентних ринках світу, залежності від кон'юнктури ринків і росту імпорту технологій.

Увесь обсяг зовнішньої торгівлі України товарами можливо умовно розподілити на чотири неявно виражені великі блоки: мінеральна сировина та продукти її переробки, товари і виробни машинобудування і приладобудування, природні ресурси та продукти їх переробки, інші товари і продукти.

У загальному обсязі зовнішньої торгівлі товарами за 1997–2007 роки частка експорту мінеральної сировини і продуктів її переробки змінюється в незначних величинах і становить 57,6 % у 1997 р., 63,3 % у 2000 р., 60,8 % у 2005 р. і 57,0 % у 2007 р., а її імпорт знижується з 54,5 % у 1997 р. до 38,9 % у 2007 р. З цього видно домінуючу роль мінеральної сировини і продуктів її переробки в зовнішній торгівлі товарами України.

Спостерігається зростання за цей час частки експорту та імпорту товарів і виробів машинобудування і приладобудування з 12,4 до 17,6 % (експорт) і з 19,4 до 33,0 % (імпорт), а також природних ресурсів і продуктів їх переробки з 16,5 до 17,0 % (експорт) і з 9,6 до 10,8 % (імпорт) та імпорту інших товарів і продуктів з 16,5 до 17,3 %. Знизилась частка експорту інших товарів і продуктів з 13,5 до 8,4 %. Більшу частину експорту мінеральної сировини та продуктів її переробки становить експорт продуктів переробки залізної руди.

Загалом в експорті з України домінують продукти переробки мінеральної сировини. За 1997–2007 рр. їх частка в загальному обсязі експорту становить близько 92 % (за 2007 р. 94 %), а на експорт безпосередньо мінеральної сировини приходить лише 8 %, причому 48 % з них – це експорт руд і концентратів металів. На другому місці з експорту продуктів переробки мінеральної сировини знаходиться експорт продуктів переробки горючих корисних копалин, обсяг якого в доларовому еквіваленті за 1997–2007 рр. збільшився майже в шість разів. Це сталося внаслідок того, що політика України змінила акценти з імпорту нафтопродуктів на імпорт сирої нафти і на третину завантажила свої нафтопереробні комплекси. Так, якщо в кінці 90-х років Україна купувала за кордоном до 75 % пального, то тепер майже повністю забезпечується виробництвом його на українських нафтопереробних заводах.

Структура імпорту в Україну мінеральної сировини та продуктів її переробки має протилежну експорту картину і характеризується завозом власне мінеральної сировини (59 % у 2007 р.), причому лівову частку імпорту мінеральної сировини становлять сира нафта і природний газ, понад 93 % її загальної вартості.

Істотний вплив для підвищення показників надходження валюти вносить експорт продуктів переробки руд чорних і кольорових металів, відходів і брухту з них. За останні роки експорт продуктів цих руд зріс порівняно з 2000 р. на 223,4 %, 2005 р. – на 184,0 % і з 2006 р. – на 27,0 %.

За останні вісім років на дві треті свої потреби в продукції машинобудування і приладобудування Україна забезпечує за рахунок імпорту і лише одну третину за рахунок продукції власного виробництва (табл. 2). Починаючи з 2004 року в імпорті зазначеної продукції високими темпами зростає продукція широкого вжитку (легкові автомобілі, холодильники, телевізори тощо). Ціни імпорту порівняно з 1997 року зросли лише на 8,3 % і

становлять в середньому 7 635,2 дол./т, а експорту у 2,3 раза при середній ціні за 2007 р. 4 055,8 дол./т, тобто ми експортуємо обладнання з простішою технологічністю і навпаки імпортуємо складніше.

Таблиця 2. Потреби України щодо продукції машинобудування

Роки	Виробництво в Україні, млн грн	Експорт з України, млн грн	Імпорт в Україну, млн грн	Потреба, млн грн	Імпорт до потреби, %	Використання власної продукції, %
2000	19360,7	10344,9	14628,4	23644,2	61,9	38,1
2001	21523,1	14712,9	18559,9	25370,1	73,2	26,8
2002	24492,2	17292,1	20647,2	27847,3	74,1	25,9
2003	35133,1	19668,8	31123,3	46587,6	66,8	33,2
2004	53569,3	30533,2	42177,6	65213,7	64,7	35,3
2005	59668,1	24187,9	53627,7	89107,9	60,2	39,8
2006	68730,6	28533,9	70443,5	110640,2	63,7	36,3
2007	98339,9	43401,0	100111,1	155050,0	64,6	35,4

За даними за 2007 р. з України експортується близько 34 % товарної залізної руди (від потреби), 1,1 % товарної марганцевої руди, 6,2 % чистого кам'яного вугілля, 34,7 % кухонної солі, 0,1 % сірки, 104,9 % природного графіту, 6,6 % кварцу, 35,2 % каоліну та каолінових глин, 62,2 % інших глин, 13,7 % блоків граніту, порфіру, базальту, мармуру, пісковика тощо, 13,7 % будівельного каменю, майже вся товарна руда титану та в незначних кількостях нафта, природний газ, пісок, доломіт, флюсовий вапняк та інші види корисних копалин.

Інтенсивне використання мінеральної сировини призводить до формування незбалансованої структури економіки, зміщеної в бік важких галузей виробництва, і до виснаження надр, яке супроводжується накопиченням негативних екологічних наслідків.

Визначено, що діюча в країні система користування надрами не відповідає сучасним вимогам переходу економіки до ринкових відносин, в економічній теорії ще не сформовані єдині вимоги і правила користування надрами та визначення платежів за користування ними (кожна країна застосовує притаманні тільки їй методи і правила користування надрами), мінерально-сировинна база України має достатній резерв розвіданих запасів з більшості видів корисних копалин, але вона знаходиться уже на етапі виснаження надр, а це вимагає реформування економічного механізму користування ними.

Концептуальні підходи до реформування економічного механізму у сфері користування надрами необхідно базувати на встановленні таких господарських відносин у мінерально-сировинному комплексі, при яких: забезпечується сталий розвиток економіки країни, наповнюється державний бюджет з одночасним раціональним використанням надр; здійснюється збалансування інтересів видобувних підприємств, регіонів і держави.

Це можна вирішити за допомогою встановлення єдиних диференційованих нормативів плати за користування надрами, які повинні складатися з чотирьох рівнів диференціації залежно від складності геологічної будови родовищ корисних копалин, їх потужності за початковими затвердженими запасами, за індивідуальними параметрами, характерними для конкретних видів корисних копалин, ліквідності останніх та рівня зростання рентабельності.

Обґрунтовано, що регуляторами економічної, екологічної та соціальної безпеки країни є мінімальна межа рентабельності, спеціальний прогресивний платіж до бюджету за надмірне зростання рентабельності й цін і платіж за накопичення відходів.

Реформування економічного механізму користування надрами полягає у встановленні подвійного багаторівневого взаємопов'язаного автономного каскаду гірничо-геологічних та економічних параметрів диференціації нормативів плати за користування надрами.

Необхідно, щоб норматив плати за накопичення відходів видобутку та збагачення корисних копалин залежав від кадастрової ціни на земельні ділянки, що відводяться під накопичення відходів, щоб він був не меншим вартості їх транспортування у вироблений простір. Разом з тим необхідно ввести мінімально необхідні квоти накопичення відходів і видобування будівельних матеріалів, що можуть бути замінені виробами з відходів.

Об'єктом справляння плати за користування надрами для видобування корисних копалин є обсяг фактично виробленого першого товару з видобутих корисних копалин, розмір ділянки надр, що надається в користування під час використання їх у цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, зокрема для будівництва та експлуатації підземних споруд.

Але реалізувати поставлену ідею можливо внесенням до Податкового кодексу податку за спеціальне користування надр і впровадження його в життя.

За 1995–2013 рр. фактичне фінансування геологорозвідувальних робіт коливалося в межах 102–583 млн гривень, у той час як бюджетом передбачалось 198–1 056 млн гривень, на 2011 рік бюджетом передбачено 500 млн гривень, на 2012 рік – 1 000 млн гривень (з яких 500 млн грн було направлено на закупівлю плавучих бурильних комплексів), а на 2013 рік лише 198,7 млн гривень, це занадто мало (рисунок).

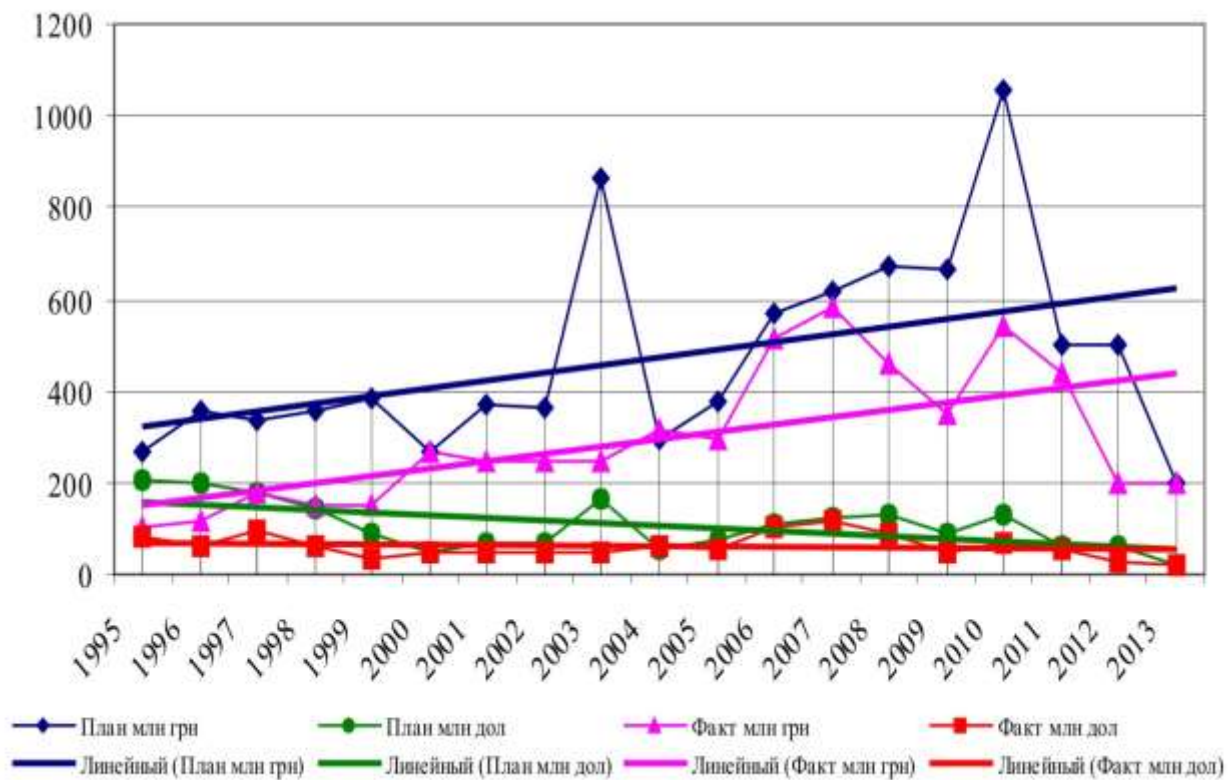

Рисунок. Динаміка фінансування геологорозвідувальних робіт за рахунок Державного бюджету

За останні роки радянської влади (1984–1986 рр.) геологорозвідувальні роботи загальнодержавного значення становили 110–140 млн карбованців або близько 30 % від

загального обсягу, в тому числі пошукові й пошуково-оціночні роботи – 22,16 %, регіональні роботи – 4,55 %, науково-дослідні й тематичні роботи – 2,50 %, роботи на морському шельфі – 0,38 % і прогноз землетрусів – 0,24 %. Індекс інфляції геологорозвідувальних робіт за останні роки порівняно з 1984 роком оцінюється в 2390 %. Виходячи з цього геологорозвідувальні роботи загальнодержавного значення оцінювались би 2629–3346 млн гривень, бюджет 2010 року оцінюється в сумі – $(1300:23,90) = 54,4$ млн карбованців або в 2,6 раза менше, 2011 року – $(500:23,90) = 20,9$ млн карбованців або в 6,7 раза менше, 2012 року – $(1000:23,90) = 41,84$ млн карбованців або в 3,3 раза менше і, нарешті, 2013 рік – $(198,6825:23,90) = 8,31$ млн карбованців або в 16,8 раза менше. На утримання одного працівника геологічної служби в країнах Європейського союзу витрачається приблизно 100 тис. євро або 1180 тис. гривень, а в Україні – до 250 тис. гривень. Отже, за європейськими стандартами в Україні можна було утримувати на робочих місцях 2010 рік – 1102 людини, 2011 рік – 424 людини, 2012 рік – 424 людини, 2013 рік – 168 людей, а за українськими відповідно 5200, 2000, 2000 і 785 людей.

Фактично геологічна галузь припиняє своє існування, бо за радянськими стандартами на такі кошти можливо було утримувати лише одну середню за обсягами фінансування експедицію, а було ж в Україні більше 10 тільки об'єднань, крім того були й інші підприємства прямого підпорядкування. Була й наука. Але що там наука. Уже третій рік не фінансуються роботи з ведення балансу погашення запасів корисних копалин. А це державна функція Державної служби геології та надр України.

За розпорядженням Кабінету Міністрів України Державна служба статистики з 2008 року припинила випускати том 3 статистичного щорічника "Зовнішня торгівля України товарами", що негативно вплинуло на якість економічних наукових досліджень, тому що унеможливило стежити за процесами, які проходять у країні.

Накопичений ресурсний потенціал мінерально-сировинного комплексу поступово втрачається як фізично й морально, так з інших чинників як об'єктивних, так і суб'єктивних. Із 8081 розвіданих родовищ корисних копалин в експлуатації знаходиться стало 47,9 %, а в резерві – 52,1 %. Майже на всі резервні родовища видані ліцензії на їх експлуатацію, але цього не сталося. Отже, не збільшилося об'єктів, що знаходяться в експлуатації, не зросла кількість робочих місць і не зросли обсяги геологорозвідувальних робіт з їх обслуговування. Що сталося в економіці мінерально-сировинного комплексу? Ліцензії пішли в обіг – вони стали капіталом. Добре це чи погано? Поки що невідомо. Час покаже. Одне відомо, що задекларовані геологорозвідувальні роботи на їх уведення в експлуатацію не будуть проведені. А з часом це ікнеться. Хто ж буде підтримувати ресурсний потенціал мінерально-сировинного комплексу на відповідному рівні? Напевно, Державна служба геології і надр, бо більше в нікого не дійдуть руки до цієї роботи. Але для цього вона повинна мати постійне, надійне джерело фінансування геологорозвідувальних робіт загальнодержавного значення. На мій погляд, 35 % платежів за користування надрами за чинними нормативами, що надходять до державного бюджету, необхідно направляти до Спеціального фонду, адже під час затвердження зазначених нормативів збір на геологорозвідувальні роботи був включений до його складу.

Інша проблема, яка розриває економіку геологічних підприємств, це дуже пізне відкриття фінансування геологорозвідувальних робіт. Як правило, за останні роки фінансування відкривається через 7–10 місяців з початку фінансового року. Така практика приводить до того, що геологічні підприємства просто не встигають виконати за короткий проміжок часу, що залишається до кінця року, заплановані обсяги робіт, з одного боку, а з іншого, виконані роботи взагалі не фінансуються за обмеженням фінансових ресурсів. Причиною цьому явищу є надзвичайно корумпований Закон України "Про здійснення державних закупівель". Сама процедура закупівель складна й заплутана. Вона умовно

ділиться на дві частини: перша (проходить протягом 7–10 місяців з початку фінансового року) – проведення тендерів на відкриття бюджетного фінансування генеральним замовникам і виконавцям, що фінансуються безпосередньо з державного бюджету, друга (протягом 1,5–2 місяців після відкриття бюджетного фінансування генеральному замовнику) – проведення тендерів на придбання замовниками товарів, робіт і послуг за державні кошти. Тут треба зазначити, що приблизно 70 % геологічних об'єктів мають довготривалий термін виконання (3–5 років) й переходять на фінансовий рік як незавершене виробництво, до того ж на їх тендери були проведені в попередні роки. Чого вони не фінансуються з початку фінансового року?

Висновки й пропозиції

1. У 2012 році мінерально-сировинний комплекс наростив порівняно з попереднім роком обсяги виробництва вугілля чистого (5,1 %), нафти з конденсатом (0,5 %) та електроенергії (1,5 %). Виробництво руд і концентратів залізних й азотних добрив залишилось на рівні обсягів 2011 року. Обсяги виробництва руди та концентратів залізних, вугілля готового, напівфабрикатів з чорних металів, електроенергії та добрив азотних вище рівня виробництва їх у 2008 році. Ураховуючи високі темпи приросту обсягів виробництва у 2011 році труб (25,7 %), напівфабрикатів (12,5 %), прокату (11,1 %) і чавуну (5,6 %), то їх падіння у 2012 році відповідно на 5,9; 7,1; 5,1 і 1,4 % не є суттєве, до того ж їх темпи падіння у 2009 році порівняно з 2008 роком були в рази більшими, ніж у 2012 році, це дає підставу сказати, що металургійний комплекс вистояв. Водночас з року в рік зменшуються обсяги виробництва, а у 2012 році його обвал, бензину моторного, палива дизельного та мазуту топкового.

2. З метою зниження податкового тиску зробити його більш менш рівно напруженим під час видобування всіх видів мінеральної сировини ввести податок за спеціальне використання надр замість плати за користування надрами та рентної плати за видобуті в Україні вуглеводні, встановивши багатовекторний алгоритм розрахунку нормативу зазначеного податку та внісши відповідні зміни до Податкового кодексу України.

3. З метою створення сталого джерела фінансування програми "Нарощування мінерально-сировинної бази" встановити, що 15 % коштів державного бюджету за рахунок надходження плати за користування надрами зараховуються до Спеціального фонду державного бюджету і направляються на фінансування зазначеної програми.

4. Державній службі статистики відновити випуск статистичного збірника "Зовнішня торгівля України товарами", том 3, починаючи з 2008 року.

5. Якщо довготривала тендерна "гра" на рівні головного замовника – це тактика з виходу з економічної кризи, – але це надзвичайно небезпечно й необхідно про це проінформувати суспільство, інакше замість добра можна отримати зло.

6. Відмінити проведення тендерів на рівні головного замовника, тому що на цьому рівні розробляється Державний бюджет, приблизно на 70 % об'єктів в попередні роки була проведена тендерна закупівля, й вони оцінені Верховною Радою України під час затвердження бюджету.

7. Встановити проведення тендерів на придбання замовниками товарів, робіт і послуг за державні кошти до початку фінансового року, тобто до прийняття Верховною Радою України Державного бюджету на будь-який плановий період.